

KIRGIZİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SONRASI EKONOMİK GELİŞİMİNE YÖNELİK ÖNERİLER

KYRGYZSTAN'S RECOMMENDATIONS FOR ECONOMIC DEVELOPMENT AFTER INDEPENDENCE

Dr. S. Adil AŞCI

adilasci@hotmail.com

Öz

Kırgızistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndendir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra piyasa ekonomisine geçiş çabaları göstermektedir. Çalışmanın temel amacı; piyasa ekonomisine geçişte Kırgızistan'ın genel ekonomik sorunlarına çözüm önerileri sunabilmektir. Ülke hem batı hem de doğu bloğunun tam da ortasında bulunmaktadır. Bu nedenle, hassas bir bölgede kendi öz benliğini kaybetmeden ekonomisini piyasa koşullarına açma çabaları göstermektedir. Amaç, ülkenin ekonomik olarak kalkınmasıdır. Bunu gerçekleştirirken de ülke kendi öz benliğini kaybetmeden, tamamen yerli ve milli unsurlarını korumayı bir yöntem olarak benimsemiş bulunmaktadır. Coğrafyanın verdiği hassas avantajları kullanırken; Rusya, Türkiye, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Ekonomi, Rusya, Türkiye, Çin, Amerika Birleşik Devletleri.

Jel Kodları: P10, P20, P30.

Abstract

Kyrgyzstan is in the Central Asian Turkish Republics. After gaining independence, it shows efforts to shift to the market economy. The main aim of the paper is to present a solution to the general economic problems of Kyrgyzstan in the transition to the market economy. The country is located in the middle of both the west and the east block. For this reason, it shows the efforts to open the economy to the market conditions without losing its own self in a sensitive region. The aim is economic development of the country. While realizing this, the country has adopted a way of protecting its indigenous and national elements without losing its selfhood. While using the sensitive advantages of geography; Russia, Turkey, China and the United States.

Keywords: Kyrgyzstan, Economy, Russia, Turkey, China, United States of America.

Jel Codes: P10, P20, P30.

1. GİRİŞ

Kırgızistan, Orta Asya'da yer alan yetmiş yıllık bir Sovyet yönetimine rağmen, öz benliğini koruyabilme başarısını göstermiş, bağımsızlığını kazandıktan sonra da piyasa ekonomisine geçiş amacıyla gereken yasal ve hukuki düzenlemeleri hızla gerçekleştirme yolunda ilerleyen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndendir.

Kırgızistan, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne göre daha çok Ruslarla kaynaşmış durumdadır. Günümüzde bunun en önemli ve bariz göstergesi olarak yıllar süren eski Sovyetler Birliği hâkimiyeti nedeniyle, Rusçanın her alanda etkin ve kullanılabilir olmasıdır. Dolayısıyla Kırgızistan, coğrafi konumu itibarıyla Rusya'nın etki ve hâkimiyet alanında bulunması nedeniyle gerek komşusu olan diğer Türk Cumhuriyetleri, gerekse de ekonomik ve coğrafi olarak en büyük komşusu olan Çin ile ilişkilerinde, çok dikkatli ve hassas ilişkiler kurmaktadır.

Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri gibi batı bloğunun demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisinin en büyük savunucusu bir anlayışın da doğu bloğundaki, dolayısıyla doğuya açılan, Çin'e en yakın bir kapısı olarak nitelendirilebilir.

Kırgızistan, bütün bu parametreler ve değişen ekonomik ve siyasi ortamlar çerçevesinde dış dünyaya açılmada ilk hedef olarak milliyetçilik anlayışının ülkede hâkim olmasını, ikinci olarak da girişimciliğe ve demokrasiye yatkınlığı sonucu, liberal demokratik ülkelerle sıkı ilişkiler kurmak istemektedir. Bunu yaparken de kendi benliğini kaybetmeden, ekonomisini dış dünyaya açma yolunda doğabilecek genel ekonomik sorunlarına çözüm yolları bulabilmektir.

Burada, ülkenin genel olarak ekonomik ve sosyal yaşamı hakkında gözlemlere yer verilerek, karşılaşılan genel ekonomik sorunların çeşitli çözüm önerileri ile ülkenin kalkınmasının kısa sürede gerçekleştirilmesi için çeşitli seçenekler sunulmaktadır.

2. KIRGIZİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kırgızlar Türklerin anayurdu olarak bilinen Altay ve Tanrı dağları dolaylarında göçebe olarak yaşayan Türk boylarındandır. Kırgızların adları ve kökenleri hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. İlk olarak Çin kaynaklarında K'i-Ku, Kien-Kuun adları ile anılmakta ve MÖ 220-206'dan beri varlıkları bilinmektedir. Asya Hunları zamanında kuzeybatıda, Baykal Gölü'nün batısında, İrtiş nehri havalesinde bir Türk kavmi olan Tınglarla karışık olarak oturmuşlardır (Avşar vd. 1994:81).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Orta Asya'nın potansiyel iktisadi kaynaklarının bulunduğu bütün alan Ruslarca işgal edilmiş, nüfusun elindeki verimli topraklar; sömürgecilik benzeri bir işgale maruz kalmıştır. Kırgızlar da diğer Orta Asya Türk boylarıyla birlikte Ruslara karşı Birinci Dünya Savaşı yıllarında ayaklanmışlar, ancak 16 Temmuz 1916'daki bu ayaklanma çok kanlı bir biçimde bastırılmıştır (Avşar vd. 1994:82).

Ülke, 1917 İhtilali'nden sonra daha kolay yönetilme prensibine göre 1921'de özerk bir bölge haline getirilmiştir. 1 Şubat 1926'da ise Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne geçmiş, 1936 yılı sonunda da Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak, birliğin 16 cumhuriyetinden biri olarak anılmıştır. Kırgızistan, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği dağılmadan önce 12 Ekim 1990'da egemenliğini kazanmış olup, 31 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını resmen ilan etmiştir (Sobutay, 1995:7-8).

Ülke, doğusunda Çin'e bağlı Doğu Türkistan, güney ve güneybatısında Tacikistan ve Özbekistan, kuzeyinde ise Kazakistan ile komşudur. Yüzölçümü 199.722 km², nüfusu da 2015 itibarıyla 5.664.000 kişi dolayındadır (Leuze Mirjam, Kitschelt Friedrich, Gönner Tanja, Beier

Christoph, Preuss Hans-Joachim, Richter Cornelia, Hölzer Thorsten, Sackenheim Rolf, <https://www.liportal.de/kirgisistan/ueberblick/#c16226>).

Başkenti, Bişkek şehridir. Toprak genişliği olarak en küçük Orta Asya Türk Cumhuriyeti olduğu söylenebilir. Arazi yapısı, Altay ve Tanrı (Tiyenşan) dağ silsilesi ile Fergana Vadisi'nden meydana gelmektedir (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:3)

İstanbul'dan havayolu ile beş saat süren bir yolculuktan sonra, ülkenin başkenti Bişkek Uluslararası Manas Hava Limanı'na inilmektedir. Piyasa Ekonomisine geçiş aşamasında olan ülkede dikkati çeken ilk husus, Rusların henüz üst düzey yönetimde, kontrol noktalarında hâkimiyetlerini sürdürmekte olmalarıdır.

3. KIRGIZİSTAN'IN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPISININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Göçebe hayatla birlikte birleştirilen sosyal ilişkiler, ataerkil ve feodal karakterli aile yaşamının işleyişini geleneklerde ve dini törenlerde görmek mümkündür. Pazarda alışverişlerde pazarlık olayının hemen hemen yok denebilecek düzeyde olması, henüz piyasa ekonomisine geçiş aşamasında olan bir ülke için olumlu bir ticari ahlâk olarak görülebilir. Öte yandan yine pazarda, tezgâhı başında müşteri beklerken kitap okuyan satıcılara da rastlanabilmektedir. Bu da toplumun kültür düzeyinin yüksekliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca batı ülkelerinde görülmeyen farklı meslek ve gelir gruplarından insanlar arasında evlilikler görülebilmektedir. Örneğin bir işçi ile bir doktor evlenebilmektedirler. Bu durum, Sovyetler Birliği döneminde sınıf farklarının ortadan kaldırılmasının günümüze bir yansıması olarak algılanabilir. Evlenme törenleri, masraflarını ancak zengin insanların karşılayabildiği toplumsal olaylardandır (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:200-201).

Sanata ve sanatçıya eskiden beri verilen önem, günümüzde de devam etmektedir. Sovyetler Birliği Dönemi'nde hemen hemen her yerleşim biriminde kurulan tiyatrolar, sinemalar, gösteri merkezleri, kütüphaneler, müzeler günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu değerler, Kırgız Halkı'nın öz benliğini korumasında ve tarihini, kültürünü yeniden canlandırmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun en bariz örneği, Kırgızların ünlü Manas Destanı'dır. Kırgızistan için Manas Destanı, Kırgızların birlik içinde kendi devletlerini kurmalarını sağlayan en önemli güç olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla Kırgız Hükümeti, 1995 yılında aldığı bir kararla 31 Ağustos bağımsızlık günüyle birleştirerek, Manas'ın 1000. yılını kutlamıştır (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:85-86).

İnsanların misafirperverliği, dostluğu ve kardeşliği ekonomik sorunları unutturabilmektedir. Örneğin, bayramlarda ve diğer kutlama günlerinde şehirler özenle süslenmekte, müzik eşliğinde caddelerde halk, topluca dans edebilmektedir. Bir diğer dikkati çeken konu, ülke sorunları hakkında bir Kırgız vatandaşı ile konuştuğunuzda "Akayev (Askar AKAYEV, Kırgızistan Cumhuriyeti ilk devlet başkanıdır) bilir, o yapar, ben bilmem," gibi kısa ve yorum içermeyen cevaplar, her şeyi devletten bekleyen, merkeze aşırı bağlılığın ve güvenin izleri, günümüzde de hissedilebilir bir şekilde görülmektedir. Öte yandan, kapısını çaldığımız bir Kırgız, ister tanısın ister tanımasın bir lokma kuru ekmek dahi olsa, bir şey ikram etmeden sizi göndermemekte; elinde neyi varsa, sizinle mutlaka paylaşmaktadır. Dolayısıyla, paylaşma duygularının gelişmiş olduğu bir toplum görülmektedir. Bu davranış ya da gelenek, ters yönde çağrışım oluştuğunda, şehirleşme ve sanayileşme sonucu birbirinden uzaklaşan, birbirine bir merhaba demeyi dahi çok görebilen, alt katta oturan komşusunu bile tanımayan, şehirlerde bir arada topluca yaşamasına rağmen, aslında yalnız olan toplumları hatırlatmaktadır. Türkleri gören ve biraz sohbet edip tanıştığınız herkes, Türkiye'den kardeşlerimiz gelmiş diye evlerinde misafir etmek, onların deyimiyle mihman kılmak, istemektedirler. Bir sofraya etrafında bütün aile üyeleriyle birlikte oturmak, sofrada birbiri hakkında iyi dilek ve temennilerde bulunmak, toplumda en yüksek duygu selini ifade eden davranışlardan sayılmaktadır. Kırgızların

önemli özelliklerinden biri de beklenmeyen bir misafirin şerefine, elde kalan son koyunun dahi kurban edilebilmesidir (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:200).

Kısaca ifade etmek gerekirse; toplumsal ve kültürel yapı taşları olarak; misafirperverlik, toplum katmanları arasında hemen hemen sınıf farkının olmaması, sanat, tarih ve kültürüne sahip çıkma, devletine ve milletine canı pahasına sadakat olarak sıralanabilir.

4. KIRGIZİSTAN'IN GENEL EKONOMİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kırgızistan, 70 Yıl boyunca Sovyetler Birliği'nin bir cumhuriyeti olarak yönetilmiş, bütün siyasi, idari ve ekonomik organizasyonları da buna göre düzenlenmiştir. Ülke 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla, kapsamlı bir ekonomik reform programı kabul etmiştir. Bu reformların başlıca unsurları:

1. Devletin sahip olduğu eski teknolojiye sahip sanayi kuruluşlarının, yönetimin etkinliğinin artırılması ve özelleştirmeyi içeren teşebbüslerin reformu,
2. Monopolcü piyasanın tasfiyesi ve özel, yabancı sermayeli işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi, özel sektörün gelişimi için uygun bir ortamın oluşturulması,
3. Etkili bir sosyal güvenlik ağının kurulması olarak özetlenebilir (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:19-20).

4.1. Bağımsızlıktan Önceki Genel Ekonomik Yapı

Ülke, ekonomik ve siyasi olarak Sovyetler Birliği adına yönetilmiş olup; bütün siyasi, idari ve ekonomik organizasyon, buna göre kurulmuştur. En önemli sorun, eski Sovyetler Birliği Sistemi'nin bir hür teşebbüs ve işadamları grubundan yoksun olmasıdır (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:19).

Kırgızistan coğrafi olarak kara ile kuşatılmış konumu, ana piyasalardan uzaklığı, dağlık coğrafi yapısı ve sınırlı nüfusu yüzünden kısıtlıdır. Ülke; altın, uranyum ve antimon dâhil olmak üzere hatırı sayılır miktarda doğal kaynak rezervlerine sahipti. Aynı zamanda gelişen hidroelektrik enerji istasyonları için devasa bir potansiyel bulunmaktaydı. Ancak bu kaynakların, 1918-1920 tarihleri arasındaki sivil savaş süresince yıkıma uğraması nedeniyle, mevcut Kırgızistan Ekonomisini modernize etme amacı ile kullanılabilmesi için, büyük miktarda yatırım gerekiyordu. İlk beş yıllık Sovyet Projesi'nin 1929'da başlatılmasından sonra Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Moskova'nın yoğun yeni yatırımlarına sahne olmuştur. Ağır ve zirai makinelerin üretimine, elektrik motorları üretimine ve aynı zamanda madencilğe yönelik Sovyet bütçesinden ayrılan büyük ölçekli yatırımların, 1930'lar süresince gelmesiyle birlikte, Kırgızistan'da endüstrileşme başlamıştır. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin endüstri üretimi, 1930'lar boyunca yıllık ortalama % 14 oranında artmış ve 1937'de, endüstri sektörü toplamda 1913 yılına kıyasla, 20 kat büyümüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ikinci endüstrileşme dalgası gerçekleşmiştir. İşçileri, mühendisleri ve teknik ekibiyle birlikte pek çok, genellikle askeri alanda endüstriyel fabrika ve işletmeler, askeri operasyonlar ve savaş sonrası karışıklıklar nedeniyle tehdit altında bulunan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Avrupa'daki topraklarından, Orta Asya'ya taşınmıştır. Bu fabrika ve atölyeler, savaştan sonra dahi Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalmış ve Kırgızistan'ın ağır endüstrisinin omurgasını oluşturmuşlardır. Üçüncü endüstrileşme dalgası, Moskova'nın büyük ölçekli yatırımlarını, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin hidroelektrik enerji üretim sektörüne, madencilğe ve metalürji fabrikalarına yeniden tahsis ettiği 1960'lar ve 1970'lerde görülmüştür. Ancak, bina inşa sürecinde yaşanan gecikmeler nedeniyle, bu fabrikaların bazıları 1980'lerin sonuna kadar tam kapasite ile çalışır duruma getirilememişlerdir. Sovyet

modernleşmesi ve yaygın endüstrileşme Kırgızistan'ın GSYH'sini, 1930'lardan 1970'lere kadar her on, on beş yılda bir hemen hemen ikiye katlayarak, ekonomik büyümeye ve endüstriyel gelişmeye, benzeri görülmemiş düzeylerde hız kazandırmıştır. Ancak, 1970'lerde ekonomik büyüme, doğal kaynakların giderek artan bir biçimde bilinçsizce sömürülmesine dayanır hale gelmiş; özellikle petrol, metaller ve bazı mineraller olmak üzere doğal kaynak fiyatlarının 1980'ler boyunca dünya genelinde ani düşüşü de, Sovyet Ekonomisini on yıllık bir durgunluk ve gerileme sürecine sokmuştur. Biriken ekonomik sorunlar, uluslararası piyasalarda petrol fiyatının keskin düşüşü ve hatalı yönetim sonucu Sovyet Hükümeti, 1980'ler boyunca yerel ekonomilerin gelişimi ve modernizasyonu için ayırdığı sermaye yatırımı miktarını, çarpıcı bir biçimde azaltmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'yle birlikte Kırgızistan da, 1980'ler boyunca Sovyet Sistemi'nin teknolojik devrimin son dalgasını yakalamada ve teknolojik yeniliklerle politik değişimleri benimsemeye etkisiz kalması nedenleriyle on yıllık bir durgunluk dönemine girmiştir (Abazov, 2017).

Rusların zorunlu iskân uygulamaları sonucu göçebe hayatı yaşamış olan Kırgızların, en önemli geçim kaynaklarını, tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır (Özey, 1996:127). Ülkenin dağlık olması nedeniyle tarım kesiminde, hayvancılık alt kesiminin büyük ağırlığı vardır (Artam, 1993:90).

1980 sonlarında Kırgız Ekonomisini oluşturan sektörler ve payları, tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Kırgız Ekonomisini Oluşturan Sektörler ve Payları

Sektörler	Ekonomideki Payı (% Olarak)
Sanayi	38
Tarım	28
Hizmetler	22
İnşaat	7
Ulaşım	4

Kaynak: Kyrgyzstan, (1993:2)

Ülke ekonomisinde en büyük payı %38 oranla sanayi sektörü, en küçük payı da % 4 ile ulaşım sektörü almaktadır. Sanayi sektörünü %28 ile tarım, %22 ile hizmetler ve %7 ile inşaat sektörleri izlemektedir.

Sanayi üretimi, ülke dışından gelen kaynaklara bağımlıdır. Ticaret de eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında yapılmakta olup, bunun nedeni de eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki ürünlerin, sektörel uzmanlaşmaya dayanması ve Kırgızistan Ekonomisinin küçük olması olarak gözlenmektedir. Tarım sektörü, mera ve besiciliğe dayalı hayvancılık, yün, et, süt ürünleri ve deri gibi ürünleri içermektedir. Önemli ölçüde tütün, pamuk, ipek, kendir, sebzeler, meyve ve tahıl üretilmektedir. Her ne kadar özel sektör bazı tarımsal ürünlerin üretiminde önemli role sahipse de, hemen hemen tüm işletmeler, topraklar ve barınaklar dâhil, devletin mülkiyeti altındadır. İşgücünün önemli bir bölümü, özel tarım alanları büyük pay tutmak üzere; halk ve devlet dışı sektörlerce istihdam edilmektedir. Diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi işsizlik, devletçe resmen ifade edilmektedir. İstatistikler güvenilir olmadığından, işsizlik oranı tahminleri, halk sayımları ve okul mezuniyetleri dikkate alınarak, hesaplanmaktadır. 1990'da işsizlerin sayısı 134.500 ile bu % 7,1'lik bir orana karşılık gelmektedir. Bunların 43.550'si sezonluk işçiler, 11.000'i iş arayanlar, 6500'ü işsiz üniversite mezunları ve 73.500'ü cesareti kırılmış, çocuk bakımı, part-time işlerin olmaması gibi nedenlerle işsizdirler. Son kategorideki grup, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından işsiz kabul edilmediğinden, sezona dayalı çalışanlar ve cesareti kırılmış grup hariç tutulursa, işsizlik oranı, işgücünün % 1'i dolayındadır. Resmi politika gereği, ücret eşitliği prensibi nedeniyle ücretler, birbirine oldukça yakındır. Ancak mavi gömlekli denilen üst düzey memurlar, daha avantajlı konumdadırlar. Ücretler, coğrafi bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Söz konusu sistem, işçilerin yalnızca belli bir bölgede çalışmalarına olanak vermekte idi. Örneğin, kırsal kesimden birçok

insan, kentlerde işe girememesi, dolayısıyla sistemin coğrafi kesimler arasındaki hareketliliğe engel teşkil etmesi, emek faktörünün mobilitesinin olmadığını ortaya koymaktadır (Kyrgyzstan: 1993:3-4).

Eski sosyalist sistemin, bu ve benzeri uygulamalarla herkes için hayal kırıklığına neden olduğu, Kırgız halkının adeta bir köle gibi çalıştırılarak, yetiştirildiği ve ürettiklerinin elinden alınarak, perişan bir halde yaşamını devam ettirme zorunda bırakılması söz konusu olmuştur (Yalçınkaya, 1997:438).

Sovyet Birliği'nin güçlü olduğu bağımsızlıktan önceki dönemlerde Kırgızistan, bir hammadde kaynağı olarak görülmüş, hammaddeler diğer Sovyet cumhuriyetlerine taşınmış ve gönderildiği bölgelerde işlenmiştir. 1991 yılına kadar ülke, bağımsız ithalatçı ya da ihracatçı olarak hareket edebilmesi, dolayısıyla diğer ülkelerle her türlü ekonomik işbirliği ve ilişkiler kurabilme ve sürdürülebilirlik hakkına sahip bulunmamaktadır (Wirtschaft in Kirgistan, 2017).

1989-1990'da Gorbaçov'un politik ve ekonomik reformları, sadece Moskova'nın değil, Kırgızistan gibi eski Sovyetler Birliği'nin uzak bir cumhuriyetini de sosyal, politik ve ekonomik olarak etkilemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kırgızistan, diğer tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi merkezi bir sosyalist sistemden, piyasa ekonomisine dayalı daha açık bir topluma geçişte birçok sorunlarla karşılaşmıştır (Abazov, 2017).

Kırgızistan Ekonomisi, eski Sovyet döneminde kapalı bir ekonomi özelliği taşımakta ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomilerine entegre olarak, ekonomik organizasyon da buna göre oluşturulmuş bulunmaktadır. Kırgızistan'ın sanayi kuruluşlarının bağımsızlıkları bulunmamakta ve bu kuruluşlar nihai müşteri ile doğrudan bağlantı kuramamaktaydılar. Eski Sovyet sanayi politikası, üretim süreçlerini dikey olarak çeşitli bölgelere yaymış, yani üretim aşamalarının bir bölgede başlayıp tamamlanmasına fırsat vermeden, hammadde temininden ara üretim safhalarına ve nihai üretime kadar olan tüm aşamalar, farklı bölgelere dağıtılmıştır. Dolayısıyla, cumhuriyetlerin kendi kendine yeterli bir ekonomiye kavuşmaları son derece zorlaştırılmıştır (Solak, 2017).

Merkezi planlamanın hâkim olduğu Sovyet ekonomisinde içe dönük, dolayısıyla kapalı bir ekonomi söz konusu olduğundan, ticari ilişkiler ulaştırma, boru hattı ve diğer iletişim tesisleri üzerine oturtulmuştur. Demiryolları ve boru hatları Rusya'ya doğru açılmış olup, hava ulaşımı ve uluslararası telefon haberleşme hatları da Moskova merkezinden geçirilmiştir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Çin arasındaki ilk demiryolu bağlantısı yalnızca 1990 yılında açılmış olup, 1990'lı yıllardan önce Rusya'nın güney komşularına demiryolu bağlantısı kurulamamış, hatta Orta Asya ile Çin arasındaki yolların güvensizliği nedeniyle, uzun süreler bu yollar kapalı kalmıştır. Bakım ve onarımın yetersiz olması nedeniyle, ulaştırma ve boru hattı altyapısı, 1991'den beri uluslararası ticaretin önünde büyük bir engel teşkil etmiş bulunmaktadır. Ticaret, ancak 1991 yılından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Çin'in Sincan Özerk Bölgesi ya da İran gibi komşuları arasındaki sağlıklı ve güvenli olarak sağlanabilmiştir (Pomfret, 2003:12-13)

Bu şekilde bağımsızlığa kadar devam eden ekonomik yapı, nihai üretimin Moskova için yapılması ya da üretilen yarı mamullerin Moskova'ya gönderilmesi ve orada nihai mamul haline getirilmesi, ülkenin tek başına ekonomik bir güç olmasına engel teşkil eden en önemli noktalardan biri olarak görülmektedir.

4.2. Bağımsızlıktan Sonraki Genel Ekonomik Yapı

Kırgızistan, 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Sovyetler Birliği'nin ekonomik sömürülerinden kurtuluş yolu açılmıştır bulunmaktadır (Yalçınkaya, 1997:438).

Ülkenin para birimi Kırgız Som'u olup, 10 Mayıs 1993 tarihinde tedavüle çıkarılmıştır. Kırgızistan, aynı zamanda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde, milli parasını tedavüle çıkaran ilk ülke olma niteliğini de taşımaktadır (Kırgızistan Ülke Raporu, 1996:1).

Kırgızistan, önceleri Sovyetler Birliği gibi dünyanın en büyük ekonomik sistemlerinden birine dâhil olmasına rağmen, ülkenin kuzey kesimlerinin güneyinden daha zengin olması, ekonominin zayıflığını ortaya koymaktadır. Ülke nüfusunun üçte biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2010 yılında meydana gelen siyasi ve politik kargaşalar, zaten fakir olan ülke ekonomisinin, daha da zayıflamasına neden olmuştur (Flechtner ve Schreiber, 2015:117).

Günümüzde Kırgızistan'ın Sovyetler Birliği ile sektörel ve diğer ilişkilerinin kesilmesi, belirli ürünlerin üretiminin durmasına neden olmuştur. Bu durum, ekonomik dengeleri bozmuştur. İhracatın azalması ve inşaat faaliyetlerinin durması, iskân faaliyetlerini sekteye uğratmış, kültürel ve sosyal sorunlarla karşılaşmıştır. Bu krizlerin üstesinden gelebilmek için, çeşitli tedbirler alınmıştır. Ülke, bir reform programı geliştirmiş ve bu programın genel amaçlarını;

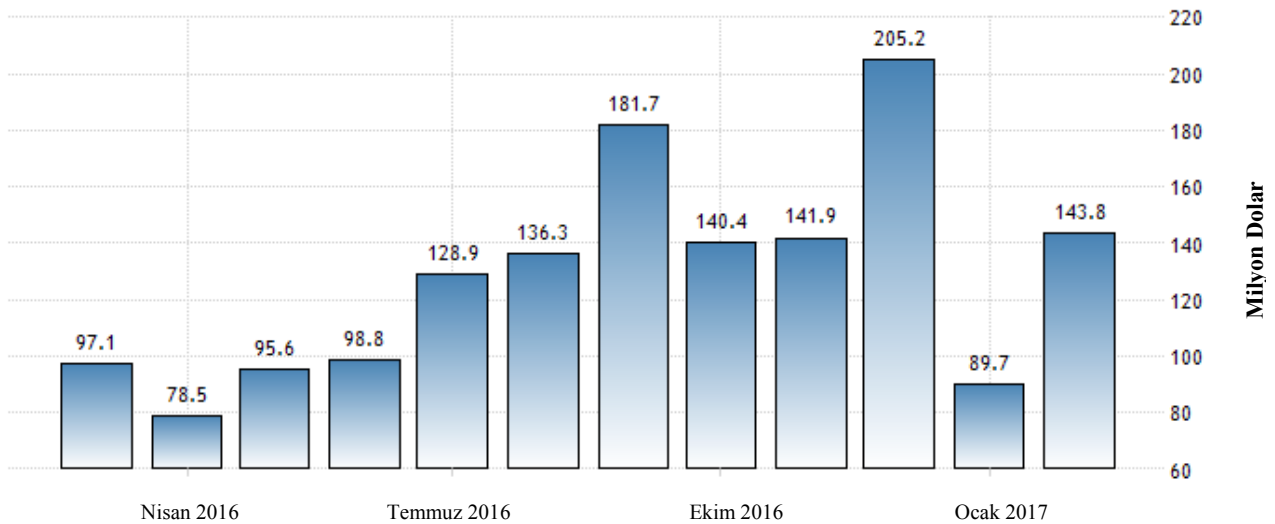
1. Üretimin artırılması,

2. Ekonomik büyüme için gerekli koşulların sağlanması olarak belirlemiştir. Bu genel amaçların gerçekleştirilmesi için de;

- Rekabetin teşvik edilmesi,
- Monopolün önlenmesi,
- Özelleştirmenin hızlandırılması,
- Piyasa Ekonomisi koşullarının oluşturulması,
- Siyasi iktidarın ekonomi üzerindeki baskılarının azaltılması,
- Dış ticaret dengelerinin geliştirilmesi için yapısal değişikliklerin yapılması,
- Yabancı yatırımcılara kolaylıklar sağlanması ile mümkün olacaktır (Otorbayev K., Isayev A., Manaliyeva J., Harçenko G., Stefanson M, Robens N., 1994:30)

2015 yılı itibariyle ülkenin başlıca ihracat ürünleri arasında altın, pamuk, yün, giysiler, et, civa, uranyum, elektrik, makine, ayakkabılar yer almakta olup, ihracatının % 26'sını İsviçre'ye, % 22,6'sını Özbekistan'a, % 20,8'ini Kazakistan'a, % 4,9'unu Birleşik Arap Emirlikleri'ne, % 4,5'ini Türkiye'ye, % 4,5'ini Afganistan'a, % 4,2'sini de Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Öte yandan başlıca ithal ürünleri arasında petrol, gaz, makine ve teçhizat, kimyasallar ve gıda maddeleri yer almakta olup, bunun % 56,4'ünü Çin'den, % 17,1'ini Rusya'dan, % 9,9'unu da Kazakistan'dan gerçekleştirmiştir (The World Factbook, 2017).

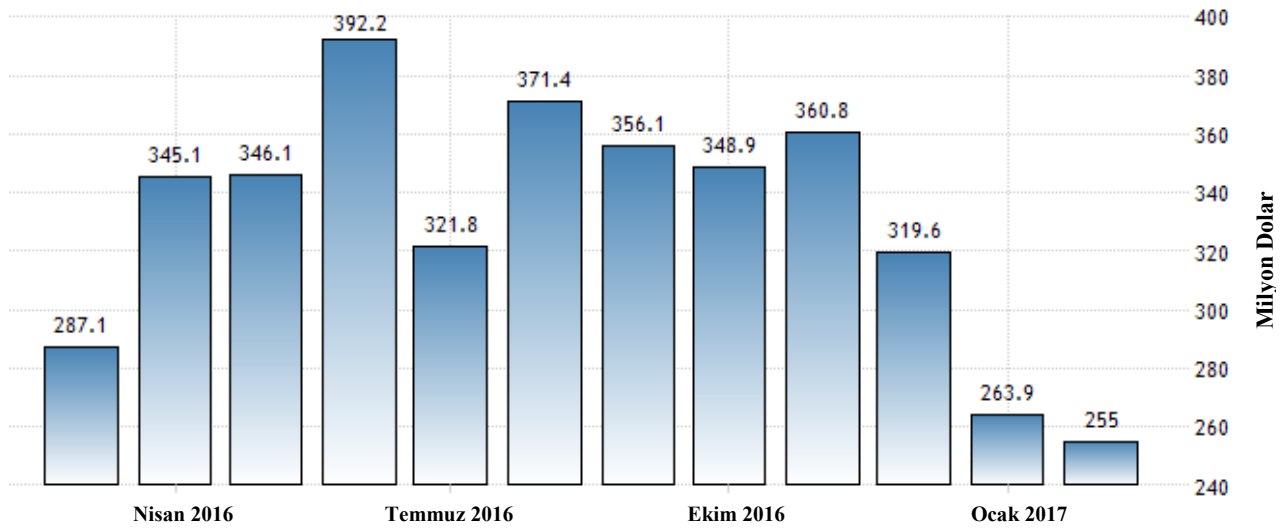
Grafik 1: Kırgızistan'ın İhracat Miktarları (Milyon Dolar)



Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank Of The Kyrgyz Republic, (2017)

Ülkenin ihracatı üçer aylık dönemler itibariyle incelenmekte olup, Nisan 2016 döneminde sırasıyla 97,1 milyon \$'dan, 78,5 milyon \$ düzeyine gerilemiş ve 95,6 milyon \$ olarak, Temmuz 2016 döneminde 98,8 milyon \$ düzeyinden 128,9 milyon \$'a, sonra da 136,3 milyon \$ seviyesine yükselmiştir. Ekim 2016 dönemine 181,7 milyon \$ seviyesinden, 140,4 milyon \$'a düşmüş, dönem sonunda 141,9 milyon \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Ocak 2017 itibariyle ise 205,2 milyon \$ düzeyinden 89,7 milyon \$'a düşmüş, dönem sonunda 143,8 milyon \$ düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Kırgızistan'ın ihracatı 1993'den 2017 yılına kadar ortalama 88,34 milyon \$ düzeyinde gerçekleşerek, 2009 yılının Aralık ayında 308,60 milyon \$'a, Şubat 1993'te ise 14,72 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır (<http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/exports>, 2017).

Grafik 2: Kırgızistan'ın İthalat Miktarları (Milyon Dolar)



Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank Of The Kyrgyz Republic, (2017)

Ülkenin ithalatı da, üçer aylık dönemler itibariyle incelenmekte olup, Nisan 2016 döneminde sırasıyla 287,1 milyon \$, 345,1 milyon \$ ve 346,1 milyon \$ olarak, Temmuz 2016 döneminde 392,2 milyon \$ ile en yüksek düzeyine ulaşmış olup, sonra 321,8 milyon \$ seviyesine düşerek, bu dönemi 371,4 milyon \$ seviyesinde kapatmıştır. Ekim 2016 döneminde 356,1 milyon \$ seviyesinden, 348,9 milyon \$'a düşmüş, dönem sonunda 360,8 milyon \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Ocak 2017 itibariyle ise 319,6 milyon \$ seviyesinden, 263,9 milyon \$'a oradan da 255 milyon \$ düzeyine gerilediği görülmektedir. Kırgızistan'ın ithalatı 1993'den 2017 yılına kadar ortalama 183,49 milyon \$ olarak gerçekleşerek, 2014 yılının Aralık ayında 662,98 milyon \$'a, Temmuz 1994'te ise 18,79 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır (<http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/imports>, 2017).

Ülkenin Temmuz 2016 İthalat ve ihracat verileri yoluyla dış ticaret açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı/oranlarını tablo olarak şöylece düzenlemek mümkündür.

Tablo 2: Kırgızistan'ın Dış Ticaret Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kırgızistan	Üç	Aylık	Periyot	Toplam
İhracat Ocak 2017 (milyon \$)	205,2	89,7	143,8	438,7
İthalat Ocak 2017 (milyon \$)	319,6	263,9	255	838,5
Dış Ticaret Açığı	-114,4	-174,2	-111,2	-399,8
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%) (İhracat/İthalat)*100	64,2	33,9	56,3	52,31

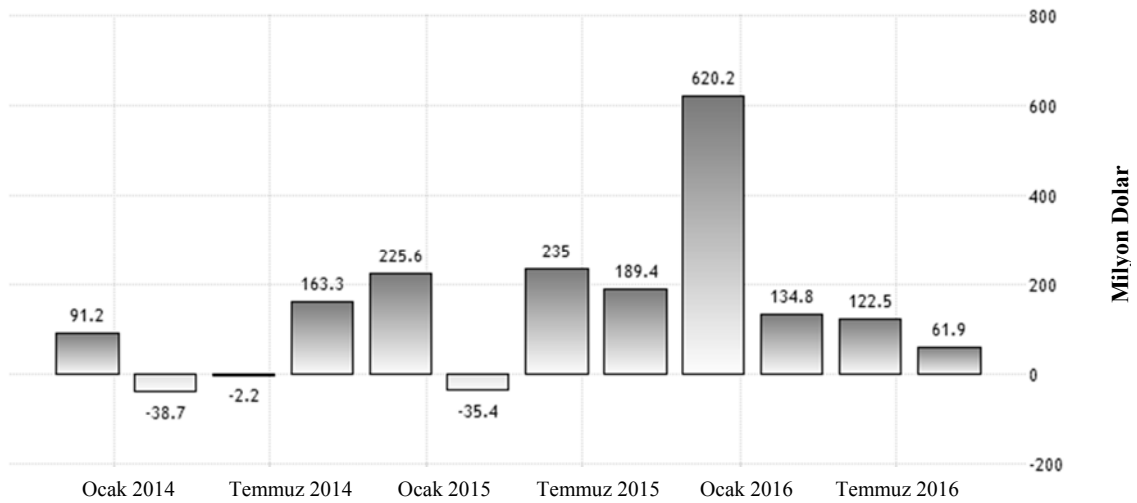
Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank Of The Kyrgyz Republic, (2017)

Tablo 2'de Kırgızistan'ın genel olarak Ocak 2016 itibariyle ilk üç aylık dönemdeki ihracat ve ithalat miktarları milyon \$ olarak incelenmektedir. Ülkenin ilk üç aylık dönemdeki toplam ihracatı

438,7 milyon \$, toplam ithalatı 838,5 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde dış ticaret açığı -399,8 milyon \$ olarak negatif bir seyir izlemiş bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılan ihracat, ithalatı karşılayamamakta, ülke bir dış açıkla karşı karşıya kalmaktadır. Öte yandan toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı da %52,31 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkeye yapılan ve ülkenin yurtdışında yaptığı doğrudan yatırımlar, incelendiğinde, Kırgızistan'ın yurtdışında yaptığı doğrudan yatırım miktarları, 31 Aralık 2015 ve 31 Aralık 2016 tarihleri itibariyle tahmini olarak 331,4 milyon \$, öte yandan, ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarları ise, 31 Aralık 2015 itibariyle 4,347 milyar \$ ve 31 Aralık 2016 itibariyle 4,897 milyar \$ düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (The World Factbook, 2017).

Grafik 3: Kırgızistan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları



Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank Of The Kyrgyz Republic (2017).

Ocak - Temmuz 2014 arasında Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları, grafikten de izlenebileceği gibi 91,2 milyon \$'dan sırasıyla -38,7 milyon \$'a, oradan da -2,2 milyon \$'a gerilemiş olup, Ocak-Temmuz 2014 arası yapılan doğrudan dış yatırımların miktarı, toplamda 50,3 milyon dolar olarak gerçekleştiği söylenebilir. Temmuz 2014 - Ocak 2015 arasında sırasıyla 163,3 milyon \$'la başlamış, 225,6 milyon \$ düzeyine yükselmiştir. Ocak - Temmuz 2015 periyodunda önce -35,4 milyon \$ düzeyine gerilemiş, dönem sonunda 235 milyon dolar düzeyine yükselmiş bulunmaktadır. Temmuz 2015 - Ocak 2016 aralığında, önceki 235 milyon \$ seviyesinden, 189,4 milyon \$'a gerilemiş olmasına rağmen ülke, dönem sonunda bağımsızlığından bu yana tarihinin en yüksek doğrudan yabancı yatırım miktarı olan 620,2 milyon \$ düzeyine ulaşmıştır. Ocak-Temmuz 2016 aralığında ise, düşüşler dikkat çekmekte olup, sırasıyla 134,8 milyon \$'dan 122,5 milyon \$'a, oradan da 61,9 milyon \$ düzeyine gerilemiştir (<http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>, 2017).

Kırgızistan 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke ekonomisinde, önemli kurumsal değişikliklere gitmiş bulunmaktadır. İktisadi işletmelerin büyük bölümü, özelleştirilmiştir. İşletmelerin mülkiyetlerinin değişmesiyle, organizasyon ve üretim yapıları da değişikliğe uğramış olup, yeni iktisadi ilişkiler ortaya çıkmış bulunmaktadır. Böylece küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşan bir sektör, kendini göstermiştir. Tarım sektörü, tamamen yeniden yapılandırılmıştır. Yeni ekonominin nihai hedefi, serbest piyasa ekonomisini oluşturmaktır. Ekonominin en önemli sektörlerinden biri de imalat sektörüdür. Toplam sanayi üretimi içinde elektrik enerjisi üretiminin payı 1999 yılına kadar %16 oranında artış göstermesi, son yıllarda demir dışı metallerin üretiminde %42 oranında artışa yol açmıştır. Gıda Endüstrisi alanlarındaki üretim, artış eğilimini sürdürmüştür. Bu gelişme sıvı ve katı

yağların, alkollü ve alkolsüz içeceklerden tutun da ekmek ve unlu mamuller, tütün ürünleri üretimlerinde meydana gelen üretim artışlarından kaynaklanmaktadır. Kırgızistan bir tarım ülkesidir. Tarım sektöründe, işgücünün %51'den fazlası istihdam edilmektedir. Bitkisel üretimin büyük kısmı, tahıllardan oluşmaktadır. Ayrıca, pamuk, şeker, tütün ve yağ bitkileri de ekonomik anlama sahiptir (Information Kirgistan, <http://www.kirgistan-info.ch/info.shtml> 2017).

Kırgızistan Ağustos 2015'ten bu yana Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ermenistan'ın yanında Avrasya Ekonomik Birliği (EAWU)'nin beşinci üyesidir. 2015 yılında Kırgız Ekonomisi Kumtor altın madenindeki üretimin düşmesi, en önemli satış pazarı Rusya'nın ekonomik yönden zayıflamasına rağmen, %3,5 oranında büyüme göstermiştir. Yerli para birimi Som'un değer kaybetmesi, Rusya'da çalışan Kırgız işçilerin yurtdışından ülkeye yaptıkları döviz havale miktarlarının azalması, ülke ekonomisindeki tüketici harcamalarının düşmesine neden olmuştur. İhracat, para birimi Som'daki önemli devalüasyona rağmen, düşüş göstermiştir. Kırgızistan bütçe ve cari açığını kapatabilmek amacıyla, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarına bağımlı kalmıştır. Bunun yanında mali destek, Rusya ve Çin'den doğrudan yatırımlar yoluyla da gelebilmektedir. 2016'da Kırgızistan Ekonomisinin sadece % 1 oranında büyümesi beklenmektedir. Kumtor altın madenindeki üretimin dönem dönem farklılıklar arz etmesi, ekonomik gelişmelerde dalgalanmalara neden olmaktadır. Büyüme hızının düşmesinde, aynı zamanda Rusya'da sürmekte olan ekonomik yavaşlamanın da katkısı söz konusudur. Ülkenin Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olması nedeniyle, ticaret ve ulaşım sektörlerinde orta vadede pozitif yönde hareketlilik beklenmektedir. Ancak sürdürülebilir bir büyüme için Kırgızistan'ın, gerekli daha fazla yapısal reformları gerçekleştirmek ve yatırım ortamını iyileştirmek zorunda olduğu söylenebilir (Kirgisistan, Wirtschaftliche Entwicklung, 2016).

Öte yandan Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının, Avrupa Birliği - Rusya ilişkilerinin uzun vadede olumlu bir seyir izlemesine bağlı olduğu söylenebilir. Buna karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede gelecekte küresel güç olarak ne gibi roller üstleneceği de açık bir soru olarak ortada durmaktadır (Böttge ve Plottka, 2017:4).

4.3. Genel Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Ülkede 1991'den bu yana kapitalizmin bazı etkileri görülmeye başlamıştır. Kırgızistan, özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, emre dayalı ekonomiden piyasa ekonomisine geçerken, birçok büyük sosyal ve aynı zamanda ekonomik sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunlar;

1. Finansal kaynakların kısa dönemi içeren güvenlik ve uzun dönemi içeren sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerle ilgili politikaları gerçekleştirmek için var olup olmadığıdır. Bu harcamalar, geçmişte hükümet bütçesinin harcamalarının yarısından fazlasını oluşturmuştur. Her ne kadar 1991 ve 1992'deki sosyal harcamalarda yarıya yakın azalma olduysa da, bu azalmanın devam etmesi için gerekli girişimlere devam edilmesi,

2. Reformlar döneminde halkın çektiği sıkıntıların önlenmesi için adımlar atmaktır. Günümüzde hükümet tarafından alınan tedbirler, yaralayıcı olabilmektedir. Bütçe kesintileri, fakirliğin korunmasına engel teşkil edebilmektedir. İşsizlik oranı yükseldiği gibi, sağlık ve eğitim hizmetlerinde de düşüşler yaşanmaktadır. Bu nedenle fakirliği önleyecek uygun gelir dağılımları için adımlar atılması,

3. Uzun dönemli planlarla etkin ve verimli bir sağlık ve eğitim sistemi oluşturulması, aynı zamanda sosyal gelir yardımları ve işe yerleştirme hizmetleri için çalışmalarda bulunulması olarak sıralanabilir (Kyrgyzstan, 1993:8).

Günümüzde Kırgızistan'da en büyük sorun, özel mülkiyetin yetersiz korunması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasal olarak garanti altına alınmış olmasına rağmen, uygulamada sınırlandırılmakta, kısıtlı olarak uygulanmaktadır (Hetsch ve Shunusalieva, 2017).

Piyasadaki önemli sorunlardan birkaçı;

1. Piyasada fiyatların, sürekli artış halinde olması,

2. Piyasadaki malların, insanların ihtiyaçlarının tümünü karşılayamaması sonucu insanların, ikame mallarla ihtiyaçlarının çeşitliliğini azaltmaya çalışarak, ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmeleri, örneğin çiçek yağının ithal edilmesi nedeniyle fiyatı yüksek olduğundan, ülkede üretilen pamuktan elde edilen pamuk yağı kullanıldığından, çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşılması,

3. Üretim olayının gerek temel gıda maddelerinde, gerekse de diğer alanlarda hemen hemen yok denilebilecek düzeyde olması, örneğin sebze ve meyve dışındaki gıda maddelerinin ithal edilmesi,

4. Teknoloji olarak eski Sovyet teknolojisi mevcut olduğundan, günümüzde işletilebilse dahi, üretim maliyetleri yüksek düzeyde gerçekleştiğinden, tüketicilerin yüksek fiyatlar karşısında büyük gelir kayıplarına uğramaları,

5. Rusların göç etmeleriyle, ülkede önemli ölçüde kalifiye eleman kaybı görülmesi, Ruslardan geriye kalan sermaye mallarının, diğer bir deyişle makina ve teçhizatın kullanılamaması, şeklinde sıralanabilir. Ekonomik sorunların temel nedeni, yetmiş yıl süren ve merkezden yönetilen bir ekonominin, birdenbire Piyasa Ekonomisine kapılarını açarak, bir bocalama süreci ile karşılaşılması olduğu söylenebilir. Bağımsızlığından bu yana Kırgızistan, kendine özgü fakirlik, işsizlik, işlevsiz hale gelen bir eğitim ve sağlık sistemi gibi sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmek durumundadır. Bu durum politik güç oyunları ve yolsuzluklarla birlikte sosyal huzursuzluklara da yol açmaktadır (Peyrouse, 2015:2).

Bu sorunlara çözüm önerileri ise,

1. Yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve korunması,

2. Kalifiye eleman gereksinimini karşılamak amacıyla eğitime önem verilmesi, hâlihazır durumu iyileştirmek amacıyla ülke dışından, örneğin Türkiye'den kalifiye eleman getirilmesi,

3. Ruslardan kalan mevcut teknolojinin yenilenmesi,

4. Sektörler itibarıyla özelleştirmeye önem verilmesi,

5. Piyasa Ekonomisine geçiş için gerekli olan yasal ve hukuki düzenlemelerin bir an evvel tamamlanarak, yapılan bu düzenlemelere uyulması, olarak görülmektedir.

Ülke sanayinin önemli alanları; hidroelektrik, makina üretimi, cihaz üretimi, demir dışı metalürji, cıva, altın ve nadir metallerin çıkarılması olarak sıralanabilir. Tarım üretiminin esasını, hayvancılık ürünleri oluşturmaktadır. Et, süt, hayvan derisi, yün, tohumculuk, şeker üretimi, tütün, sebzeçilik, sebze ve meyve işlemeciliği, ilaç bitkileri, arıcılık ayrıca önemlidir (Otorbayev vd. 1994:33-37).

Kırgızistan, nakliyat ve dış ilişkilerini geniş karayolu şebekesi, demiryolu ve havayolu vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bütün bölge merkezlerinde, havaalanı bulunmaktadır (Otorbayev vd. 1994:38). Örneğin, karayolu ulaşımının mümkün olmadığı yerleşim birimlerinde dahi havaalanı bulunmakta, köyler de yaşamını sürdüren vatandaşlar ürettikleri ürünleri şehirde satabilmek, amacıyla helikopter ya da uçaklarla başkent pazarına gelip, ürünlerini satarak, ihtiyaçlarını karşılayıp, tekrar hava yoluyla oturdukları yerleşim birimlerine dönebilmektedirler.

Kırgızistan, geleneksel uluslararası ilişkilerini İpek Yolu ile sağlamak amacıyla Çin, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran, Basra Körfezi ve Akdeniz ülkeleri ile transasya geçiş yollarını, daha etkin bir şekilde yeniden açmalıdır (Doğan Aykon, 1997:806). Burada Türkiye'nin en büyük ve tartışmasız olarak nitelendirilebilecek avantajlarından birisi, mal ve hizmetlerin Ortadoğu ve Avrupa'ya satışı için geçiş yolu oluşudur (Mütercimler,1993:232).

Üretim için, teknoloji gereklidir. Ancak, nasıl bir teknoloji? Bu soruya verilecek cevap, tabii ki yeni bir teknolojidir. Çünkü dünyaya açılabilme ve rekabet edebilmenin temel koşullarından biri de sürekli olarak yeni teknolojilere ayak uydurmak, üretim sürecini günün koşullarına uygun olarak düzenlemektir. Örneğin, eski Sovyetler Birliği döneminde fabrikalarda herhangi bir otomobil ya da uçak parçası üretildikten sonra, bunlar ambalajlanıp, kamyonlarla Moskova'ya taşınmış, oradaki fabrikalarda diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden gelen parçalarla birleştirilerek, nihai mal haline, örneğimize dönecek olursak, bir otomobil ya da uçak haline getirilmiştir. Bu üretim biçimi, tarım ve hayvancılık ürünleri için de geçerlidir. Pamuk, tütün gibi hammaddeler çeşitli cumhuriyetlerden toplanarak Moskova'da sigara, gömlek gibi nihai mamul haline getirilmiştir. Bu da gerek Kırgızistan'da, gerekse de diğer Türk Cumhuriyetleri'nde merkeze bağlılığı ön plana çıkararak, her şeye Moskova'dan karar verilmiştir. Durum böyle olunca da, hiçbir Türk Cumhuriyeti'nde tek başına nihai mal üretebilecek bir üretim tesisi ya da fabrika kurulmamış, her ülke merkeze bağımlı birer uydu haline getirilmeye çalışılarak, ekonomik ve siyasi irade, Moskova'nın elinde olmuştur. Ne yazık ki ülkeleri ve insanları sadece bir üretim aracı olarak algılayan ve üretime, dolayısıyla sadece kendi çıkarları doğrultusunda motive edebilmek amacıyla faaliyet gösteren bir anlayış, bunun yanlış olduğunu geç de olsa algılayabilmiştir.

Günümüzde Kırgızistan, yatırım ortamını iyileştirmek için çaba sarf etmektedir. Rusya'daki ekonomik kriz gibi güncel sorunlar, ülkedeki ekonomik gelişmeyi güçleştirmekte, olumsuz etkilemektedir (Hetsch ve Shunusalieva, 2017).

Kırgızistan'da Rusların göç etmeleri sonucu geriye kalan fabrikalar ve üretimde kullanılan makina ve teçhizatlar atıl bir vaziyette bulunmaktadır. Böylece üretim faaliyeti, büyük bir sekteye uğramıştır. Mevcut makinalar çalıştırılmak istense dahi, teknolojileri eski olduğundan, günün koşullarına uygun toplu olarak seri üretimi gerçekleştiremeyecekler, dolayısıyla maliyetleri gittikçe arttırmaktan başka bir işe yaramayacaklardır. Bu durum, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına yansıtacak, üretilen mal ve hizmetler yüksek fiyatlardan piyasada talep bulamayacaklardır. Peki, bu durumda yapılacak hiç bir şey yok mudur? Veyahut çözüm üretilemez mi?

Yapılması gereken, mevcut teknolojinin yenilenmesi, bu yeni teknolojiyi kullanabilecek kalifiye işgücünün yetiştirilmesi ya da gerekirse ülke dışından getirilmesidir.

Burada finansman, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda iç ve dış finansman kaynakları kullanılabilir. Ülkenin iç finansman kaynaklarının yetersiz kaldığı alanlarda, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Birliği gibi uluslararası kurum ve kuruluşlardan kredi veya yardım alınabilir.

Bütün bunların gerçekleşmesi için de;

1. Politik ve siyasi istikrar,

2. Güven ortamı,

3. Hammaddelerin kolayca temini olarak başlıca üç grupta toplayabileceğimiz koşulların sağlanması gerekmektedir.

Rusya ve Çin ekonomilerinin yavaşlaması, emtia fiyatlarının düşmesi, dövizdeki dalgalanmalar, Avrasya Ekonomik İşbirliği üyesi olan ülkede, ekonomik büyümeyi engellemeyi sürdürmesi söz konusudur. Gelecek dönemlerde de büyümeyi ve kalkınmayı sağlama yolunda

öncelikle yolsuzlukla mücadele, yönetimde şeffaflık, sanayi sektörünün yeniden yapılandırılması ve dış yardım ve yatırımların artırılması yönünde çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (The World Factbook, 2017).

Geçiş Süreci Ekonomisini yaşayan Kırgızistan, yeni teknoloji konusunda özellikle hâlihazırda bunu en kısa zamanda gerçekleştirebilmek için yabancı sermayeyi teşvik ederek, hem istihdam hacmini arttırabilir, hem de teknolojisini dünya piyasalarıyla rekabet edebilir hale getirebilir. Bunun için de ülkede yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılara;

1. Yeni bir teknoloji getirme,
2. İstihdamı artırma,
3. Her yıl yeni yatırımlarda bulunma,
4. Vergi muafiyeti, gibi şartlar ve kolaylıklar sağlanabilir.

Eğer belirtilen koşullar gerçekleştirilebilirse; ülkede işsizlik ortadan kalkacak, insanların gelir düzeyleri yükselecek, piyasaya arz edilen mal ve hizmetler taleplerini bularak, üretim süreci devamlı olarak kendini yenileme, dolayısıyla teknoloji yenilenme gereksinimi duyarak, yeni iş ve yatırım olanakları ortaya çıkacaktır. Böylelikle ülke, aydınlık yarınlara her zamankinden daha fazla umutla bakabilme olanağına ve daha büyük adımlar atarak, dünya ekonomisinde layık olduğu yere hızla yaklaşabileceği söylenebilir.

5. SONUÇ

Henüz hiçbir şey için geç kalınmış değildir. Çözüm, gerek ekonomik gerek toplumsal alanda elbirliğiyle mücadeleye girişilmesi ve kararlılıkla sonuca ulaşmaya değin, bu mücadelenin devam ettirilmesinde yatmaktadır.

Türkiye, kolay kolay başka hiçbir ülkenin eline geçemeyecek bir tarihi fırsatı değerlendirme istek ve potansiyeline sahiptir ve her zaman da sahip olmuştur. Çünkü Avrupa ya da Amerika kökenli bir şirket, Kırgızistan'da yatırımlarda bulunmak istediğinde, Türkiye'yi de yanına ortak olarak almaktadır. Türkiye her alanda olduğu gibi batı ile doğu arasında köprü vazifesini en başarılı bir şekilde gerçekleştirebilecek yegâne ülkedir.

Kırgızistan'da her alanda adım atılırken, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin ile her zaman işbirliği içinde olmak, birlikte hareket etmek, gerek ekonomik, gerekse de siyasal alandaki sorunların en kısa sürede kalıcı ve sürdürülebilir olarak çözümlenmesinin en temel vazgeçilmez ilkesi olmalıdır.

İlgili bölge ülkeleri olan başta Çin ve Rusya olmak üzere, kendi bağımsızlık ve öz benliklerini koruma ve egemenliklere karşılıklı saygı çerçevesinde, her alanda işbirliği imkânlarının geliştirilmesi ya da yeni işbirliği ve stratejik ortaklık alanlarının ortaya konulması, Kırgızistan'a yakın bir coğrafya olan Doğu Türkistan olmak üzere bölgedeki diğer Türk Cumhuriyetleri'nin beka ve ortak bir kaderde birliktelikleri, yakın ve uzun vadede bölgede ve dünyada barış ve huzurun kalıcı ve sürdürülebilir olmasını sağlayarak, coğrafyanın gelişme ve kalkınmasında küçümsenmeyecek katkılarda bulunacağı söylenebilir.

Anılan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla ilk etapta insanların temel gereksinimleri olan gıda alanında faaliyete geçilmelidir. Çünkü hayvansal gıdalar dışında kalan temel gıda maddelerinin % 90'ı ülke dışından gelmekte, dolayısıyla fiyatları da yüksek olmaktadır. Durum böyle olunca da tüketiciler büyük gelir kayıplarına uğrayarak, yaşam standartları da düşmektedir. Çin ve Rusya ile işbirliğine girilerek, öncelikle temel gıda maddeleri gereksinimlerinin karşılanması için ithal değil,

bizzat ülke kaynaklarının kullanılarak ya da yabancı yatırımların teşvik edilerek, gıda sektöründe faaliyet göstermeleri için çaba harcanmalıdır.

Türkiye, yerli ve milli sermaye oranı yüksek olan şirketlerini, Kırgızistan'da yatırım yapma konusunda, yeniden teşvikler sağlamalıdır. Özellikle inşaat ve turizm şirketleri bu alanda motor rolünü üstlenerek, diğer sektörleri de harekete geçirmelidir.

Kırgızistan'da yerli tarım ve sanayi ürünlerinin üretimlerinin artırılması amacıyla önce Kırgızistan dâhilinde, yetersiz kaldığı durumlarda, geniş tarım arazilerinin Türkiye tarafından Kırgızistan'a komşu coğrafyalar olan gerek Kazakistan'dan, gerek Çin'den, gerekse de Tacikistan'dan kiralanarak, Kırgızistan için tarımsal ve sınai üretimin yerelde sağlanması kolaylaştırılmalıdır. Bu ve benzeri faaliyetlerin, bölgedeki diğer ekonomilerin de kalkınmalarına katkıda bulunacağından, deyim yerinde ise âdetâ tetikleyeceğinden şüphe yoktur.

Özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerindeki yatırımları da arttırmaya çalışmalıdır. Örneğin, Kırgızistan'ın dünyaya yapabileceği turizm alanındaki bütün tanıtımları Türkiye tarafından, özellikle Kırgızistan Türk Büyükelçiliği yoluyla yapılarak, batıdan güneyden ve kuzeyden havayoluyla gelecek tüm talepler, Türk Hava Yolları ve Türkiye üzerinden karşılanmalıdır.

Sanayi ve hizmetler sektörlerinin geliştirilebilmesi, kalifiye eleman yetiştirilebilmesine, bunun için de meslek okullarının yaygınlaştırılmasına, öte yandan üretim amacıyla gerekli yeni teknolojilerin ülkeye getirilebilmesi ise, yabancı yatırımcılara imkânlar tanımak ve korumakla sağlanabilir. Böylelikle Kırgız insanı, örneğin dış ülkelere dolayısıyla Rusya'ya gidip, çalışma gereği duymayacaktır.

Gerek üretilen mal ve hizmetlerin en uygun fiyatta, insanların satın alma güçleri dikkate alınarak piyasada bol miktarda bulunmasını, ihracat ve ithalatın geliştirilmesini, gerekse de hammaddelerin ve insanların mobilitesini sağlamak amacıyla, Türkiye'den başlayarak Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan üzerinden Kırgızistan'a uzanan aynı anda gidiş ve geliş yönünde seferlerin yapılabileceği yüksek güvenli hızlı tren demiryolu ve otoban karayolu ağları kurulmalıdır.

Kısaca bütün bunları yaparken, bölge ülkeleri ile her zaman barış ve işbirliği içerisinde bulunulmalıdır. Kırgızistan, fiziki olarak hem doğu, hem batı bloğunun kesiştiği coğrafi bir kavşakta yer aldığından, konuşulan dil önce Rusça, sonra Kırgızca ve dolayısıyla Türkçe olduğundan, başta Rusya olmak üzere, Türkiye, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte hareket etmek durumundadır. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin kalıcı ve sürdürülebilir olarak yerleştirilmesinde, ekonomik ve siyasal sorunların ortadan kaldırılmasında ülkenin ekonomik ve siyasal olarak bekasının Rusya, Türkiye, Çin ve Amerika Birleşik Devletlerine bağlı olduğu görülmektedir.

Bu sayede Kırgızistan, kendi yerli ve milli unsurlarını kullanarak, toplumsal ve kültürel yapısını kaybetmeden dünya ekonomisine ve sosyal yaşamına daha kolay entegre olacak, kendi iktisadi ve sosyal yaşamını barış ve güven içerisinde tesis ederek, kalkınmasını kısa zaman zarfında gerçekleştirebilecektir.

KAYNAKÇA

ABAZOV Rafis, "Policy of economic transition in Kyrgyzstan", Central Asian Survey, 1999, <http://inside.bard.edu/~khtariz/TransitionKyrgyzstan.pdf>. (ET:05.02.2017)

ABAZOV Rafis, "Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Millî Devletin İnşası ve Millî Kimliğin Doğuşu", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357748> (ET:05.02.2017)

AVŞAR Zakir, SOLAK Ferruh, YORULMAZ Ferhan, YORULMAZ Ayşe, (1994), Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Vadi Yayınları, Ankara.

- ARTAM Atila, (1993), Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri, Sabri Artam Vakfı, Yıldız Matbaacılık, İstanbul.
- BÖTTGE Katrin, PLOTTKA Julian, (2017), “Auf dem Weg zu einer neuen EU-Zentralasienstrategie”, Institut für Europäische Politik, Zentralasien-Analysen Nr. 111, 31.01.2017, <http://www.laender-analysen.de/zentralasien/pdf/ZentralasienAnalysen111.pdf> (ET:07.02.2017).
- DOĞAN Aykon, (1997), “Orta Asya Ülkelerini’nin Dış Pazarlara Açılımı ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın (ECO) Rolü”, Yeni Türkiye Dergisi.
- FLECHTNER Stephan and SCHREIBER Dagmar, (2015), Kirgistan, Trescher Verlag, Berlin, <https://books.google.com.tr/books?id=EcJVBgAAQBAJ&pg=PA77&lpg=PA77&dq=kirgistan+wirtschaftliche+Lage&source=bl&ots=37tBsQVZMU&sig=sudhyTmcebvR9TQ17xeGD9yMtRo&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjR1Mfb87LTahXhA8AKHRkjDA8Q6AEIVTAG#v=onepage&q=kirgistan%20wirtschaftliche%20Lage&f=false> (ET:07.02.2017)
- HETSCH Jörg, SHUNUSALIEVA Galia, Delegation der deutschen Wirtschaft für Zentralasien, <http://zentralasien.ahk.de/laenderportal/kirgistan/wirtschaftliche-kennzahlen/>(ET:05.02.2017).
- INFORMATION KIRGISTAN, <http://www.kirgistan-info.ch/info.shtml>. (ET: 07.02.2017).
- KIRGIZİSTAN ÜLKE RAPORU, (1996). Tika Yayınları No:31, Ankara.
- KIRGISISTAN, Wirtschaftliche Entwicklung, (2016), <http://www.ost-ausschuss.de/kirgistan>. (ET: 07.02.2017)
- KYRGYZSTAN, (1993). Social Protection in a Reforming Economy, A World Bank Country Study, The World Bank, Washington D.C.
- LEUZE Mirjam, KITSCHT Friedrich, GÖNNER Tanja, BEIER Christoph, PREUSS Hans-Joachim, RICHTER Cornelia, HÖLZER Thorsten, SACKENHEIM Rolf, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Akademie für Internationale Zusammenarbeit, <https://www.liportal.de/kirgisistan/ueberblick/#c16226>. (ET:05.02.2017).
- MÜTERCİMLER Erol, (1993). 21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- OTORBAYEV K., İSAYEV A., MANALİYEVA J., HARÇENKO G., STEFANSON M, ROBENS N., (1994), Kırgızistan, Glavneya Redaksiya Kırgızskoy Ensiklopedii, Bişkek.
- ÖZEY Ramazan, (1996). Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul.
- PEYROUSE Sebastien, (2015). “Die Mitgliedschaft Kirgistans in der Eurasischen Wirtschaftsunion: Eine Vernunftfrage?”, Institut für Europäische Politik, Zentralasien-Analysen Nr. 88, 27.04.2015, <http://www.laenderanalysen.de/zentralasien/pdf/ZentralasienAnalysen88.pdf>.(ET:07.02.2017)
- POMFRET Richard, Central Asia Since 1991: The Experience Of The New Independent States, <https://www.oecd.org/countries/kyrgyzstan/5961227.pdf>. (ET:07.02.2017).
- SOBUTAY Tülay, (1995). Kırgızistan İhracat Pazar Araştırması, İstanbul Ticaret Odası Yayın NO. 195-19, İstanbul.
- SOLAK Fahri, Kırgızistan'da Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye İle İlişkiler, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357757>. (ET:07.02.2017).
- THE WORLD FACTBOOK, Central Asia: Kyrgyzstan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> (ET: 07.02.2017).

- WIRTSCHAFT IN KIRGISTAN, <http://www.eu-asien.de/Kirgistan/Uebersicht/Wirtschaft-Kirgistan.html>. (ET:07.02.2017).
- WWW.TRADINGECONOMICS.COM, NATIONAL BANK OF THE KYRGYZ REPUBLIC, <http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/imports>. (ET:21.02.2017).
- WWW.TRADINGECONOMICS.COM, NATIONAL BANK OF THE KYRGYZ REPUBLIC, <http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>. (ET:21.02.2017)
- YALÇINKAYA Alâeddin, (1997), Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan, Timaş Yayınları, İstanbul.